

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Karol Estreicher : analiza publikacji na łamach "Biblioteki Warszawskiej"

Author: Beata Żołędowska-Król

Citation style: Żołędowska-Król Beata. (2017). Karol Estreicher : analiza publikacji na łamach "Biblioteki Warszawskiej". W: A. Pulikowski (red.), "Kultura książki i informacji : księga jubileuszowa dedykowana Profesor Elżbiecie Gondek" (S. 233-245). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Beata Żołądowska-Król
Uniwersytet Śląski w Katowicach

Karol Estreicher Analiza publikacji na łamach „Biblioteki Warszawskiej”

„Biblioteka Warszawska”, miesięcznik naukowo-literacki poświęcony nauce, sztuce i przemysłowi, ukazywała się w Warszawie w latach 1841–1914. Czasopismo odgrywało istotną rolę w rozwoju nauki i życia naukowego oraz literackiego, zwłaszcza w okresie międzypowstaniowym. Redakcja „Biblioteki”, mając od początku stabilne zaplecze materialne, mogła wydawać czasopismo na wysokim poziomie merytorycznym i edytor-skim. Na łamach tego periodyku zamieszczano materiały z różnych dziedzin wiedzy: historii, literatury, filozofii, nauk przyrodniczych, ścisłych, gospodarki, przemysłu. W dziale literackim znaleźć można było biografie pisarzy, recenzje i sprawozdania z bieżącej produkcji wydawniczej, polską poezję i prozę, przekłady z literatury obcej, jak również artykuły poświęcone pisarzom zagranicznym, prądom oraz kierunkom literackim w polskim i zagranicznym piśmiennictwie¹. Z tego też powodu pismo stanowiło przedmiot badań filozofów², pedagogów³, socjologów kultury⁴, historyków

¹ J. MAZUR: „Biblioteka Warszawska” jako źródło informacji o piśmiennictwie polskim na Górnym Śląsku w latach 1841–1863. „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2005, z. 2, s. 143.

² J.R. BŁACHNIO: „Biblioteka Warszawska” forum polskiej filozofii w latach 1841–1915. Bydgoszcz: Wyższa Szkoła Pedagogiczna, 1999.

³ E. WITKOWSKA-URBAN: *Problemy oświaty i wychowania na łamach „Biblioteki Warszawskiej” w latach 1841–1863*. W: *Czasopiśmiennictwo XIX i początków XX wieku jako źródło do historii edukacji*. Red. I. MICHAŁSKA, G. MICHAŁSKI. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2010, s. 11–23.

⁴ A. KŁOSKOWSKA: *Socjologiczne i filozoficzne koncepcje „Biblioteki Warszawskiej” w pierwszym dziesięcioleciu pisma (1841–1850)*. „Przegląd Nauk Historycznych i Społecznych” 1956, T. 7, s. 154–205.

i krytyków literatury⁵. Z miesięcznikiem współpracowało wielu wybitnych naukowców i ludzi pióra, wśród których warto wyróżnić Karola Józefa Estreichera.

Jak podkreśliła Irena Turowska-Barowa, Karol Estreicher nawiązywał „osobiste i nieraz bardzo bezpośrednie kontakty z wieloma redakcjami współczesnych czasopism”⁶. Analiza jego prac pokazała, iż „pisywał do przeszło pięćdziesięciu rozmaitych miesięczników, tygodników oraz dzienników. Wysyłał korespondencje literackie, recenzje teatralne i nekrologi, a nawet wierszyki humorystyczno-satyryczne”⁷. Pismem, z którym współpracował i którego był wieloletnim sympatykiem, była między innymi właśnie „Biblioteka Warszawska”. Estreicher dwukrotnie opracował bibliografię tego periodyku⁸. We wstępie do części pierwszej redakcja podkreśliła, iż „z końcem 1874 roku zamykając cztery serie w ciągu lat 34 wydane w 136 tomach, uważała potrzebę wydania spisu dokładnego bibliograficznego, wszystkich rozpraw i artykułów w nich zawartych. Korzystając więc z życzliwej pomocy Pana Karola Estreichera, który dokonał ochotnie tak mozolnej pracy, podaje takową, jako szacowną wskazówkę zasobów naukowych, w jej piśmie objętych”⁹. Sam Estreicher podkreślał, iż obraz piśmiennictwa polskiego będzie niekompletny, dopóki nie zostanie opracowana bibliografia zawartości czasopism; pisał również, iż „korzystanie z czasopism jest utrudnione ze względu na rzadkie w tym czasie drukowanie rocznych spisów treści czy zestawień zawartości czasopism”¹⁰. Jako orędownik tej myśli, piastując funkcję przewodniczącego Komisji Bibliograficznej Towarzystwa Naukowego Krakowskiego, zwrócił się jesienią 1869 roku do redakcji „Biblioteki

⁵ S. MĘKARSKI: *O genezie „Biblioteki Warszawskiej” i jej charakterze w latach 1841–1863*. „Pamiętnik Literacki” 1925–1926, R. 22–23, s. 484–498; M. STRASZEWSKA: *Czasopisma literackie w Królestwie Polskim w latach 1832–1848*. Cz. 2: 1840–1848. Warszawa: Zakład im. Ossolińskich–Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1959; C. GAJKOWSKA: „Biblioteka Warszawska”. W: *Słownik literatury polskiej XIX wieku*. Red. J. BACHÓRZ, A. KOWALCZYKOWA. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1994, s. 92–94; J. MAZUR: „Biblioteka Warszawska” jako źródło informacji o piśmiennictwie polskim na Górnym Śląsku w latach 1841–1863. „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2005, z. 2, s. 139–163.

⁶ I. TUROWSKA-BAROWA: *Karol Estreicher jako historyk i krytyk czasopiśmiennictwa polskiego*. W: *Księga pamiątkowa ku czci Karola Estreichera (1827–1908)*. Studia i rozprawy. Red. R. HENNEL. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1964, s. 370.

⁷ Ibidem.

⁸ K. ESTREICHER: *Zestawienie przedmiotów zawartych w 136 tomach „Biblioteki Warszawskiej” z lat 1841–1874*. Cz. 1. Kraków: nakł. Redakcji „Biblioteki Warszawskiej”, 1875; *Systematyczne zestawienie przedmiotów zawartych w „Bibliotece Warszawskiej”*. Cz. 2: *Za lat 16 (tomów 64), rok 1875–1890*. Warszawa: nakł. Redakcji „Biblioteki Warszawskiej”, 1891.

⁹ *Od Redakcji*. W: K. ESTREICHER: *Zestawienie przedmiotów...*, s. VII. W cytatach z „Biblioteki Warszawskiej” i innych publikacji z XIX w. zachowano oryginalną ortografię i interpunkcję.

¹⁰ K. ESTREICHER: *Zestawienie przedmiotów...*, s. 1–2.

Warszawskiej” z zaproszeniem na posiedzenie Oddziału Nauk Moralnych TNK w celu podjęcia współpracy. W efekcie tej propozycji redaktor naczelny czasopisma Kazimierz Władysław Wójcicki zadeklarował pomoc bibliografów i bibliofilów warszawskich w pracach bibliograficznych, powołując w tym celu Delegację do Pomocy Komisji Bibliograficznej. Plan działań tego zespołu przewidywał przede wszystkim podjęcie prac nad opracowaniem bibliografii rejestrującej zawartość czasopism¹¹. Bogumiła Schnayderowa¹², przeprowadzwszy analizę akt redakcji „Biblioteki Warszawskiej” oraz protokołów Delegacji do pomocy Komisji Bibliograficznej, opisała tę inicjatywę, która niestety nie przyniosła oczekiwanych rezultatów. Powodem był, nad czym ubolewał Estreicher, brak umiejętności Wójcickiego do zorganizowania pracy zespołowej i egzekwowania konkretnych wyników u współpracowników Delegacji.

Estreicher nie tylko podejmował współpracę z redakcją periodyku nad przygotowaniem bibliografii, lecz także zamieszczał w nim swoje teksty. Założeniem niniejszego opracowania jest przegląd roczników 1853–1908 „Biblioteki Warszawskiej” pod kątem publikacji w czasopiśmie prac Karola Estreichera. Tę cezurę czasową wyznacza debiut publikacyjny Karola Estreichera w czasopiśmie „Czas” (1853) oraz data śmierci wybitnego bibliografa (1908). Jak zaznaczył Ksawery Świerkowski¹³, dużą część swych prac Estreicher wydawał bezimiennie lub pod pseudonimami. Poza analizą numerów „Biblioteki Warszawskiej” istotnym źródłem, które pomogło w odnalezieniu publikacji, była bibliografia prac Estreichera przygotowana przez Świerkowskiego¹⁴ oraz bibliografia zawartości periodyku w opracowaniu Estreichera¹⁵.

W analizowanym okresie zidentyfikowano w czasopiśmie 12 tekstów autorstwa Karola Estreichera, które odnoszą się do kilku obszarów tematycznych pozwalających określić zainteresowania naukowe bibliografa (tabela 1).

¹¹ Pierwszy etap prac polegał na opracowaniu wykazu czasopism i wydawnictw ciągłych znajdujących się w bibliotekach warszawskich: Publicznej, Ordynacji Krasieńskich i Zamoyskich, oraz wykazu dzieł znajdujących się w prywatnych księgozbiorach poszczególnych współpracowników.

¹² B. SCHNAYDEROWA: *Komisja Bibliograficzna Towarzystwa Naukowego Krakowskiego*. „Rocznik Biblioteki Polskiej Akademii Nauk w Krakowie” 1965 [1966], R. 11, s. 59–69.

¹³ K. ŚWIERKOWSKI: *Karol Estreicher: bibliografia prac jego i literatury o nim*. Warszawa: nakł. Koła Warszawskiego Związku Bibliotekarzy Polskich, 1928, s. XVI.

¹⁴ *Ibidem*; *Bibliografia prac Karola Estreichera i literatury o nim* [1928–1963 oraz uzupełnienia za lata poprzednie]. W: *Księga pamiątkowa ku czci Karola Estreichera*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1964, s. 413–433.

¹⁵ K. ESTREICHER: *Zestawienie przedmiotów...; Systematyczne zestawienie przedmiotów...*

Tabela 1

Publikacje Karola Estreichera zamieszczone w latach 1853–1908
na łamach „Biblioteki Warszawskiej”

Tematyka tekstów	Liczba tekstów
Teoria bibliografii i nauki o książce	2
Drukarstwo polskie	1
Czasopiśmiennictwo polskie	1
Historia literatury polskiej	1
Tradycje, folklor	1
Recenzje:	
– książek	4
– czasopism	1
– katalogów bibliotecznych	1
Razem	12

Źródło: opracowanie własne na podstawie analizy zawartości roczników 1853–1908 „Biblioteki Warszawskiej”.

Estreicher w badanym periodyku zamieścił 2 artykuły z zakresu teorii bibliografii i nauki o książce, które w literaturze są często przywoływane jako bardzo istotne pozycje w jego twórczości. Stanowią syntezę całej dotychczasowej działalności Estreichera na polu bibliografii oraz cenne źródło do poznania jego poglądów na ideę pełnej bibliografii retrospektywnej obejmującej całość piśmiennictwa polskiego. Pierwszy tekst to rozszerzony referat¹⁶, jaki Estreicher wygłosił w dniu 1 maja 1862 roku na posiedzeniu Oddziału Nauk Moralnych Towarzystwa Naukowego w Krakowie. Przedstawił wówczas osiągnięcia w dziedzinie bibliografii w Polsce, zwłaszcza dotychczasowe publikacje bibliograficzne i katalogi księgarskie. Przede wszystkim jednak zwrócił się do Towarzystwa z propozycją wydania „Bibliografii Polskiej XIX stulecia”, informując o celu i zakresie swego dzieła oraz przedstawiając dwa pierwsze tomy¹⁷. W odpowiedzi na to wystąpienie Komisja Bibliograficzna Krakowskiego Towarzystwa Naukowego patronowała wydaniu pierwszych zeszytów „Bibliografii Polskiej” i zapewniła jej podstawy finansowe. W tym samym roku wystąpienie to, rozszerzone wia-

¹⁶ [K. ESTREICHER]: *Bibliografia polska XIX-go stulecia. Rzecz o bibliograficznych zbiorach po r. 1800, katalogach księgarskich polskich od lat najdawniejszych, ruchu księgarskim, o ilości wychodzących dzieł rocznie, tanich drukach, przedrukach, rabacie księgarskim itd. skreślona z okoliczności przygotowanej do druku Bibliografii polskiej od r. 1800 do 1862 włącznie za lat 63, ujętej w katalog księgarski 35.000 druków i rękopisów ułożonych alfabetycznie według nazwisk autorów, przedmiotów i miejscowości.* „Biblioteka Warszawska” 1862, T. 3, s. 324–348, 507–550.

¹⁷ Wcześniejsze starania wydania dzieła w Krakowie skończyły się niepowodzeniem, gdyż przedsięwzięcie przekraczało możliwości finansowe księgarzy galicyjskich.

domościami na temat ruchu wydawniczego, nakładów czasopism i księgarstwa, zostało wydrukowane właśnie na łamach „Biblioteki Warszawskiej” w dwóch zeszytach tomu trzeciego. W publikacji tej można znaleźć również szczegółowe informacje o źródłach bibliograficznych bibliografii Estreichera. Jako źródła bibliograf wykorzystwał dostępne wówczas drukowane bibliografie, katalogi księgarskie i antykwarskie, czasopisma bibliograficzne, katalogi dubletów, księgozbiorów prywatnych, bibliotek, encyklopedie, a także wydawnictwa słownikowe i czasopisma¹⁸.

Trzy lata później wydrukowano inauguracyjny wykład Estreichera pt. *O bibliografii*¹⁹, pierwotnie wygłoszony 22 marca 1865 roku – w dniu rozpoczęcia przez prelegenta wykładów bibliografii w Szkole Głównej w Warszawie. Estreicher zdefiniował wówczas swój pogląd na istotę bibliografii, jej podział i zakres, a także przybliżył rozwój bibliografii w kraju i za granicą. W pierwszych słowach przemówienia: „Rozpoczynając wykład księgoznawstwa²⁰”, pokazał, iż bibliografię pojmuje bardzo szeroko, utożsamiając ją właściwie z nauką o książce. Bibliografia stanowi, jak podkreślił, naukę „rozpoznawania, opisywania, oceniania i umiejętnego klasyfikowania książek”²¹. Ze względu na istotę oraz treść podzielił bibliografię na czystą, czyli wewnętrzną (umiejętniczą), i zastosowaną, czyli zewnętrzną (materialną). Bibliografię czystą utożsamiał z bibliologią, uważając ją za teorię bibliografii, która „przedstawia związek umiejętności pomiędzy sobą, ich rozgałęzienie i podział; zgłębia szczegóły wszelkie, odnoszące się do słowa, pisma i druku, i rozwija roczniki świata piśmienniczego, ażeby w nich śledzić krok za krokiem, postępów myśli człowieczej”²². Z kolei bibliografia zastosowana zajmuje się zewnętrzną, materialną stroną książki. Według Estreichera, nauka bibliografii stanowi zatem zespół czterech dyscyplin, obejmujących: a) naukę o piśmie, czyli grafikę oraz rękopisoznawstwo, b) historię drukarstwa i naukę o drukach, c) bibliotekarstwo, historię bibliotek i księgarstwo, d) systematykę bibliograficzną, czyli umiejętność klasyfikowania dzieł i przegląd publikacji bibliograficznych.

W swoim wykładzie Estreicher podkreślił ścisły związek bibliografii z bibliotekarstwem. Wskazał na trudność badania i rozległość bibliotekarstwa, które wymaga ciągłej, całodziennej pilności, wytrwałej pracy, o jakiej nie mają i nie mogą mieć wyobrażenia ci, którzy nie są z rzeczą biblioteczną

¹⁸ J. KORPAŁA: *Jak kształtował się warsztat bibliograficzny Karola Estreichera*. W: *Księga pamiątkowa...*, s. 51.

¹⁹ K. ESTREICHER: *O Bibliografii. Przemówienie w Szkole Głównej w Warszawie, dnia 22 marca 1865 r. przy rozpoczęciu wykładu tej umiejętności*. „Biblioteka Warszawska” 1865, T. 2, s. 246–259, 459–471.

²⁰ *Ibidem*, s. 246.

²¹ *Ibidem*, s. 248.

²² *Ibidem*, s. 249.

oswojeni. Praca bibliografa polega na katalogowaniu, na umiejętnym nabywaniu i zachowaniu ksiąg, na badaniu systemów naukowych i stosowaniu ich w praktyce. W przemówieniu wiele uwagi autor poświęcił również rozwinięciu i opisaniu stosunku bibliografii do historii literatury. Estreicher rozróżniał te dwie dyscypliny i wykazywał odrębność ich zadań²³. Prowadząc badania historycznoliterackie, świadomy był, iż nie jest możliwe stworzenie rzetelnej, źródłowej historii literatury bez poprawnie opracowanej bibliografii. Bibliografia, według prelegenta, poprzedza historię literatury, jest zatem „skarbcem dziejów literatury”. Historia literatury zajmuje się jedynie tymi dziełami, które wewnętrzną wartością przyczyniły się do rozwoju oświaty. Bibliografia z kolei obejmuje całą produkcję piśmienniczą oraz „Uczy [...] szanować każdą książkę, bo dla niej nie ma dzieła, nie ma świstka niepotrzebnego”²⁴.

Kolejnym obszarem dociekań naukowych Estreichera była historia drukarstwa na ziemiach polskich. Badania prowadził on w związku z przygotowywaną rozprawą doktorską. W dniu 11 lipca 1867 roku w Szkole Głównej Warszawskiej uzyskał stopień doktora filozofii na podstawie pracy *Günther Zainer i Świętopelk Fiol*²⁵. Praca Estreichera, którą wydrukowała „Biblioteka Warszawska”, poświęcona była początkom drukarstwa w Polsce w XV wieku i nawiązywała do trwającej blisko dwa wieki dyskusji historyków na temat ustalenia nazwiska pierwszego polskiego drukarza i dokładnej daty wydania pierwszej polskiej książki. Estreicher odniósł się do poglądów wcześniejszych badaczy, między innymi Michała Denisa, G.W. Zapfa, Jerzego Samuela Bandtkiego, Feliksa Bentkowskiego i Joachima Lelewela, którzy za pierwszego krakowskiego typografa uznali mylnie Günthera Zainera z Augsburga. Argumentem dla badaczy były używane przez Zainera czcionki, którymi wydrukowano w Krakowie dominikanina Jana Turrecrematy komentarz do psalmów, uważany, również mylnie, za pierwszy tamtejszy druk z 1465 roku. Założeniem Estreichera było „nie tyle rozstrzygnięcie wątpliwości, ile raczej ustal[enie] daty pochodzenia drukarstwa u nas”²⁶.

Estreicher dowiódł, iż Zainer nigdy nie wydrukował w Krakowie dzieła autorstwa Jana Turrecrematy pt. *Explonatio in Psalterium*. Uważał, że polskie wydanie tego komentarza do psalmów nie mogło ukazać się przed 1470 rokiem. Na poparcie swej tezy przywołał fakt, iż na 25 istniejących

²³ M. DEMBOWSKA: *Metoda Bibliografii Polskiej Karola Estreichera*. Warszawa: Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, 1970, s. 26.

²⁴ K. ESTREICHER: *O Bibliografii. Przemówienie...*, s. 250.

²⁵ K.E. [K. ESTREICHER]: *Günther Zainer i Świętopelk Fiol*. (z 5-ma tablicami podobizn). „Biblioteka Warszawska” 1867, T. 3, s. 161–220.

²⁶ Ibidem, s. 163.

w XIX wieku egzemplarzy dzieła *Explonatio in Psalterium*²⁷ (*Wykład Psalterza*) 23 znajdowały się w Polsce lub pochodziły z Polski. W latach 1472 i 1473 ukazały się dwa augsburskie wydania, które cieszyły się dużym powodzeniem w Europie. Silne związki pomiędzy Augsburgiem a Krakowem przyczyniły się do tego, iż jedno z wydań posłużyło za podstawę polskiego przedruku. Zatem analiza typograficzna polskiego druku *Explonatio in Psalterium* i porównanie go z innymi drukami pozwoliło badaczowi na przekreślenie wcześniejszych teorii. Dzięki zastosowaniu nowoczesnej w tamtym czasie metody księgoznawczej, polegającej na badaniu czcionek, tekstu druku, osoby autora i warunków historycznych, w jakich książka powstała, doszedł Estreicher do wniosku, że *Explonatio...* wydrukowano w Krakowie między rokiem 1472 a 1476.

W rozprawie Estreicher ujawnił też swoje zainteresowanie pierwszymi drukami słowiańskimi w Krakowie. Wiązał je z osobą Świętopelka Fiola, który w latach 1490 i 1491 wydrukował księgi na użytek cerkwi: *Brewiarz Czasosłowiec* i śpiewnik *Ośmiohłaśnik*. Praca Estreichera rzuciła zatem wiele światła na najwcześniejszy okres drukarstwa krakowskiego.

Mieczysław Kafel w swej książce *Prasoznawstwo. Wstęp do problematyki* wskazał, iż Estreicher to „niestrudzony badacz czasopiśmiennictwa polskiego²⁸”. To bowiem między innymi dzięki aktywności Karola Estreichera w XIX wieku nastąpił rozwój piśmiennictwa prasoznawczego. W ten nurt wpisuje się artykuł *Dziennikarstwo w Galicji i w Krakowie do roku 1860*²⁹, podpisany kryptonimem „E.”. Owo studium bibliograficzno-krytyczne o czasopiśmie i wydawnictwach zbiorowych, jak zaznaczył Władysław Marek Kolasa³⁰, na długie lata wyznaczyło główne obszary badawcze prasoznawstwa i utrwaliło pierwsze sądy wartościujące w problematyce krakowskiej prasy.

Karol Estreicher we wstępie do artykułu przytoczył kolejno swych poprzedników, badaczy zajmujących się historią czasopiśmiennictwa: Hipolita Skimborowicza, Jerzego Samuela Bandkiego, Karola Szajnochę, Adama Jochera. Poczynając od krakowskiego „Merkuriusza” z 1661 roku, scharakteryzował czasopisma krakowskie i lwowskie z XVIII wieku, następnie z początków wieku XIX. Dokonując oceny czasopism, podał ich redaktorów

²⁷ Jedynie w wydaniach augsburskim i krakowskim tytuł brzmi: *Explonatio in Psalterium*. W pozostałych występuje słowo *Exposito*.

²⁸ M. KAFEL: *Prasoznawstwo. Wstęp do problematyki*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1969, s. 45.

²⁹ E. [K. ESTREICHER]: *Dziennikarstwo w Galicji i w Krakowie do roku 1860*. „Biblioteka Warszawska” 1861, T. 2, s. 156–176, 408–428, 666–686.

³⁰ W.M. KOLASA: *Prasa krakowska na warsztatach historyków: próba syntetycznego spojrzenia*. W: *W kręgu „Merkuriusza Polskiego”. Studia i szkice w 350-lecie prasy polskiej*. Red. K. WOŹNIAKOWSKI, G. WRONA, T. SIERNY. Katowice: Śląsk, 2012, s. 69.

i współpracowników, wysokość nakładu czy liczbę prenumeratorów świadczące o poczytności pisma. Zamieścił także wskazówki na temat redagowania gazet. Stwierdził na przykład, że „wyszukiwanie nowych pisarzy, nowych prac, nowych żywiołów, powinno być zadaniem każdego pisma”³¹. Krytykował brak troski dziennikarzy o poprawność polszczyzny oraz podawał przyczyny niepowodzenia niektórych przedsięwzięć wydawniczych. Przykładem jest periodyk „Czasopism Naukowy Księgozbioru Publicznego imienia Ossolińskich”, który nie nabrał rozgłosu, gdyż „Nie zwracano tam uwagi na ruch literacki w kraju, nie pytano się azali co wychodzi, azali istnieje bieżące piśmiennictwo polskie. Sama erudycja nie wystarczyła na zachęcenie do czytania. To co terazniejszości dotyczyło, były nekrologi”³². O niepowodzeniu pisma przeważał często niepoprawny, chłodny styl pisania tekstów oraz dominująca tematyka historyczna.

Kolejnym bardzo bliskim Estreicherowi obszarem badawczym była historia literatury. Zamieszczony w 1860 roku w „Bibliotece Warszawskiej” tekst historycznoliteracki pt. *Powieściopisarze w Galicji*³³ stanowi jeden z artykułów w twórczości bibliografa poświęcony współczesnym mu powieściopisarzom. Autor przedstawił sylwetki i dokonania uznanych ludzi pióra, dokładniej omawiając kilku wyróżniających się talentem pisarskim, jak Józef Dzierzkowski, Zygmunt Kaczkowski, Walery Łoziński i Jan Zachariasiewicz. Praca ma również charakter bibliograficzny, łączy bowiem bibliografię z krótkimi ocenami całokształtu działalności pisarskiej omawianych twórców. Estreicher oceniał wartość publikowanych przez literatów tekstów oraz podkreślał cechy charakterystyczne ich twórczości. Pomocą posłużył autorowi szkicu materiał bibliograficzny zestawiony we wcześniejszej pracy o zbliżonej tematyce *Piśmiennictwo w Galicji*.

Następny tekst Karola Estreichera świadczy o jego zainteresowaniach folklorem i tradycjami ludowymi, zwłaszcza z terenu Galicji. Już w 1848 roku bibliograf spisał, po raz pierwszy od kołędników, tekst szopki krakowskiej. W periodyku zamieścił natomiast krótką pracę³⁴ przedstawiającą tematykę obyczajów związanych z Bożym Narodzeniem w Krakowie. Bardziej szczegółowo opisał zwyczaj strojenia drzewka bożonarodzeniowego, zwanego w tych okolicach sadem. Sadem był wierzchołek iglastego drzewka zawieszany u sufitu zwykle szczytem na dół. Jak wspominał, drzewko wisiało na sznurze tak przymocowane, by można je było podnosić i opuszczać, co

³¹ K. ESTREICHER: *Dziennikarstwo w Galicji...*, s. 672.

³² Ibidem, s. 174–175.

³³ [K. ESTREICHER]: *Powieściopisarze w Galicji*. „Biblioteka Warszawska” 1860, T. 1, s. 622–643.

³⁴ E. [K. ESTREICHER]: *Uroczystość Sadowa w dzień wigilii Bożego Narodzenia w Krakowie*. „Biblioteka Warszawska” 1867, T. 1, s. 152–155.

ułatwiała zdejmowanie zawieszonych na choince łąkoci³⁵. Estreicher przytoczył wspomnienia związane z dekorowaniem drzewka oraz zaprezentował zabawy bożonarodzeniowe trwające do święta Trzech Króli.

Estreicher na łamach „Biblioteki Warszawskiej” zamieścił także kilka recenzji, które pozwoliły wyjaśnić, jak rozumiał zadanie syntez dziejów literatury. Wśród trzech omówionych przez bibliografa książek pierwszą stanowi *Rys dziejów piśmiennictwa polskiego*³⁶, popularny podręcznik do nauki literatury polskiej. Publikacja ta w ostatnim omawianym przez Estreichera opracowaniu stała się obszernym, przeznaczonym raczej dla nauczyciela przewodnikiem bibliograficznym³⁷. W ciągu kilkudziesięciu lat zespół anonimowych, często niekompetentnych „dopełniaczy” powiększył publikację z 93 stron wydania pierwszego (1836) do 877 w edycji ostatniej (1866). Estreicher bardzo krytycznie ocenił to przedsięwzięcie wydawnicze. Pisał: „Dzisiejsze przeróbki nie powinny zasłaniać się nazwiskiem Łukaszewicza, i popełniać błędy, których Łukaszewicz, znawca prawdziwej naszej literatury, nie popełniłby nigdy [...]. Z Łukaszewicza pozostały tylko fragmenty ogólnych zdań, utopione w chaotycznym nagromadzeniu faktów i tytułów, bez planu i wyboru”³⁸. Na poparcie tej tezy autor recenzji wskazał brak ścisłości bibliograficznej, błędne przypisywanie autorstwa dziełom, potępił również brak znajomości zasad sporządzania uzupełnionych wydań, w tym aktualizacji faktów z dziejów literatury: „przedrukowywać żywcem literatury niemożna, bo to nie słownik, nie gramatyka; literatura bieżąca: to co dziś jest dzisiejszością, jutro zmienia postać i należy do przeszłości”³⁹. Przywołał kilkanaście tego typu pomyłek, jedną z nich było przedrukowywanie zdań o osobie, która zmarła przed kilkudziesięciu laty, jako „dotąd żyjącym autorze”.

W kolejnej recenzji⁴⁰ na łamach „Biblioteki Warszawskiej” Estreicher przybliżył książkę dotyczącą dziejów literatury polskiej, wydaną przez Eu-

³⁵ Tradycję „sadu” opisał również Karol ESTREICHER młodszy w książce *Nie od razu Kraków zbudowano* (Kraków 1947).

³⁶ E. [K. ESTREICHER]: *Leśława Łukaszewicza. „Rys dziejów piśmiennictwa polskiego”*. Wydanie trzecie, większe, uzupełnione i doprowadzone do roku 1866. (Wydanie pierwsze w r. 1859. Drugie 1860). Poznań, nakładem i czcionkami W. Kamińskiego i spółki 1866, w 8-ce str. 877. „Biblioteka Warszawska” 1866, T. 1, s. 422–438.

³⁷ Według „Nowego Korbuta”, w latach 1836–1866 ukazało się 11 wydań tego podręcznika, z czego jedynie pierwsze trzy są wyłącznie autorstwa L. Łukaszewicza. Pozostałe edycje stopniowo zwiększały swą objętość poprzez uzupełnienia i aktualizacje.

³⁸ E. [K. ESTREICHER]: *Leśława Łukaszewicza. „Rys dziejów piśmiennictwa polskiego”*..., s. 422–423.

³⁹ *Ibidem*, s. 430.

⁴⁰ K.E. [K. ESTREICHER]: *Geschichte der Polnischen Literatur übersichtlich dargestellt von E.P.[uffke]*. Breslau. Ernst Günthers Verlag 1868, w 8-ce, str. 47 i kart. niel. 4. „Biblioteka Warszawska” 1868, T. 1, s. 276–277.

geniusza Puffkego, niemieckiego literata mieszkającego przez pewien czas w Krakowie. Ogłoszona w roku 1868 praca pt. *Geschichte der polnischen Literatur. Übersichtlich dargestellt* stanowiła zarys bardzo pobieżny i krótki, oparty głównie na *Kursie literatury polskiej dla użytku szkół* (1866) Władysława Nehringa. Według Estreichera, cenne było to, że autor chciał zapoznać Niemców z polskim piśmiennictwem, jednak podstawową wadą publikacji okazał się ograniczony, niekompletny obraz literatury. W pracy uwzględniono jedynie sylwetki 154 pisarzy, poświęciwszy każdemu po kilka wierszy druku. Jak pisał autor recenzji, „Zamierzyszy pisać tylko o filarach literatury, wyłączył wiele osób, które by mogły zaszczytnie reprezentować naszą literaturę jak: Czacki, Michał Grabowski, Z. Kaczkowski, Bartoszewicz, Józef Kremer i t. p.”⁴¹

Estreicher zamieścił także krótką wzmiankę o rzadkim druku, książce *Epitome Floreado de los commentarios de Cajo Julio Cesar por D. Carlos Bonyeres baron de Auchy del Consejo Sopreno de Guerra de Su. Mag. Cat. etc. Varsaviae in officyna Petri Elert S. R. M. Typographi A.D 1647 [...]*⁴², która zawierała streszczenia komentarzy Juliusza Cezara w języku hiszpańskim. Estreicher zaznaczył, iż dzieło nie było znane bibliografom, a o jego autorze nie znalazł żadnej informacji w zagranicznych źródłach historycznych i bibliograficznych.

O zainteresowaniach językoznawczych Estreichera świadczy zamieszczone przez niego omówienie i streszczenie odczytów Fryderyka M. Müllera, jakie tenże wygłosił w Londynie w 1861 roku pod wspólnym tytułem *O umiejętności języka*⁴³. Praca Müllera na temat gramatyki porównawczej przełożona została na wiele języków i znana była szeroko w środowisku naukowym. Jak podkreślił Estreicher, warto zapoznać się z tą pozycją, zwłaszcza że „Wątpić atoli wypada, czy w obec stagnacyi księgarskiej i niezabieглиwości drukarzy i nakładców, którzy pospolicie nie rozumieją własnego interesu, poszukują fabrykantów książek a nie dzieła naukowego, dzieło to wyższej wartości, wyjdzie w całkowitym polskim przekładzie?”⁴⁴. Estreicher przybliżył tekst Müllera na podstawie niemieckiego tłumaczenia Karola Böttgera (Lipsk 1863).

Karol Estreicher często informował na łamach różnych periodyków o aktualnych czasopismach, nie tylko ukazujących się na terenie Galicji.

⁴¹ Ibidem, s. 277.

⁴² K.E. [K. ESTREICHER]: *Kommentarze Juljuszu Cezara*. „Biblioteka Warszawska” 1867, T. 3, s. 294.

⁴³ *Umiejętność języka. Odczyty Fryderyka Maksymiliana Müllera miane w Londynie w r. 1861 w streszczeniu podał K.E.* „Biblioteka Warszawska” 1867, T. 1, s. 95–128, 423–455; T. 2, s. 102–132.

⁴⁴ Ibidem, s. 95–96.

W *Kronice literackiej* „Biblioteki Warszawskiej”⁴⁵ zaprezentował wydawane w Poznaniu czasopismo bibliograficzne pt. „Przegląd Bibliograficzny Piśmiennictwa Polskiego”⁴⁶ pod redakcją Mieczysława Antoniego Leitgebera. Estreicher, omawiając czasopismo na podstawie pierwszego zeszytu, dosyć krytycznie odniósł się do jego zawartości. Jak stwierdził, opracowany spis bibliograficzny jest bardzo ubogi, czego powodem była mała aktywność wydawcy w dotarciu do źródeł, zwłaszcza dzieł zagranicznych dotyczących Polski lub pisanych przez Polaków. Estreicher radził, aby Leitgeber pomijał wszelkie uwagi ogólne i bezużyteczne na temat książek. Bardziej wartościowe dla opracowywanej bibliografii byłoby podawanie pełnych tytułów książek, a przy opisach czasopism – tytułów ważniejszych artykułów o treści naukowej i historycznej. Mimo tych uchybień pierwszego zeszytu czasopisma bibliograf apelował do księgarń i antykwariatów, aby pomagały temu przedsięwzięciu, gdyż – jak stwierdził – „ze wstydem [...] wyznać się godzi, że nie mamy dotąd stale wychodzącego bibliograficznego skazownika, a każda próba w tym kierunku, urywa się dla braku przedpłatców”⁴⁷.

Oprócz recenzowania książek i czasopism Estreicher podjął się również recenzji katalogu bibliotecznego ogłoszonego drukiem. Autorem spisu był dyrektor Biblioteki Raczyńskich w Poznaniu Antoni Popliński, który wraz ze swym współpracownikiem Józefem Krakowskim wydał w 1865 roku katalog *Catalogus alphabeticus Bibliothecae publice Raczyńscianae* obejmujący około 15 000 jednostek. Estreicher⁴⁸ dokonał druzgocącej krytyki tego materiału, jak również samego Poplińskiego jako dyrektora placówki. Zdecydowanie negatywnie ocenił stan polskiego księgozbioru w placówce, zaznaczając, iż ma ona zabezpieczenie finansowe na te cele (Edward Raczyński oprócz budynku i dochodów z niego przeznaczył Bibliotece 25 tys. talarów na uzupełnianie zbiorów biblioteki). Mimo to dyrekcja nie uzupełniła nawet dokumentów bibliograficznych i źródłowych, bez których „należyce urządzona biblioteka, obywać się nie powinna”⁴⁹. Autor podkreślił brak w omawianym katalogu przedmowy i objaśnień oraz opracowanie księgozbioru bez znajomości elementarnych zasad bibliografii.

⁴⁵ K.E. [K. ESTREICHER]: *Księgarnia M. Leitgebera, Poznań HôtelduNord. Przegląd bibliograficzny piśmiennictwa polskiego. Miesiąc styczeń 1867, w 8-ce str. 4.* [w dziale: *Kronika literacka*]. „Biblioteka Warszawska” 1867, T. 3, s. 135–136.

⁴⁶ Pismo to wydawane było w latach 1867–1870 w Poznaniu.

⁴⁷ K.E. [K. ESTREICHER]: *Księgarnia M. Leitgebera...*, s. 135–136.

⁴⁸ E. [K. ESTREICHER]: *Catalogus alfabeticus bibliothecae publicae Raczyńscianae, quae quotidia exceptis diebus festis lectoribus patet horis postmeridianis a 5-ta ad 8-vam, jussu magistratus in lucem editus. Posnaniae formis Guilelmi Deckeri et Societatis 1865.* W 8-ce tomów 2, str. 396 i 362. „Biblioteka Warszawska” 1867, T. 2, s. 462–464.

⁴⁹ *Ibidem*, s. 463.

Redakcja „Biblioteki Warszawskiej” nie tylko zamieszczała teksty przygotowane przez Estreichera, lecz także informowała czytelników o działalności publikacyjnej bibliografa. Podawano recenzje jego prac⁵⁰, jednak najsilniej interesowano się wydaniem „Bibliografii Polskiej”. W 1869 roku w dziale *Wiadomości bieżące i rozmaitości* doniesiono o rozpoczęciu publikacji dzieła Estreichera. Pisano: „Dr. Karol Estrejcher [...] od wielu lat przygotowywał katalog bibliograficzny wszystkich dzieł przez Polaków wydanych, tak w ojczystym jak w obcych językach. Ogromna ta praca, utworzyła dzieło wielkich rozmiarów, i nieocenionej wartości dla literatury naszej. Zaczyna się od roku 1800, a dochodzi do dni obecnych [...]. Teraz otrzymujemy wiadomość, że Komisja bibliograficzna w Krakowie, uchwaliła wydawać tę szacowną pracę, która zyska nie mało, że będzie pod okiem autora dokonana. Oprócz spisu dzieł pisarzy bieżącego stulecia, których liczba do 10000 wynosi Dr Estrejcher wzbogacił swoje dzieło wiadomościami skrzętnie zbieranymi i do ich życiorysów. Dla zajmujących się literaturą krajową, dzieło to będzie niezbędną pomocą”⁵¹.

Poza zapowiedzią publikacji dzieła Estreichera doczekało się również recenzji na łamach periodyku. Po ukazaniu się pierwszego tomu „Bibliografii Polskiej” Kazimierz Włodzimierz Wójcicki zamieścił jego obszernie omówienie⁵². Skrytykował rejestrowanie dodatków przy poszczególnych tomach oraz umieszczanie opisów dzieł, które jeszcze nie ukazały się drukiem, a zostały jedynie przez wydawców zapowiedziane. Jak zaznaczył, ocenić można jedynie sam układ bibliografii, tekst właściwy wymagać może natomiast dopełnienia i sprostowania pomyłek oraz braków.

Karol Estreicher, przystępując do prac nad „Bibliografią Polską”, zdawał sobie sprawę zarówno z ogromu przedsięwzięcia, jak i z konieczności systematycznych korekt i uzupełnień. Dawał temu niejednokrotnie wyraz w przedmowach do poszczególnych tomów swego dzieła, w których dziękował czytelnikom i prosił ich o uwagi dotyczące dostrzeżonych pomyłek i opuszczonych materiałów. Widział też konieczność współpracy wszystkich bibliotek polskich i bibliotekarzy w zakresie gromadzenia informacji o drukach. Pisał tak: „Wszędzie napotykałem co krok coś do uzupełnienia.

⁵⁰ *Wiadomości Literackie*. „Biblioteka Warszawska” 1859, T. 2, s. 881 (streszczenie pracy: *Piśmiennictwo w Galicji*); W.K. WÓJCICKI: „Teatra w Polsce” przez Estreichera. Tom I, w *Krakowie, w Drukarni Leona Paszkowskiego, 1873 r. (w 16ce str. 427)*. „Biblioteka Warszawska” 1874, T. 1, s. 536–538.

⁵¹ *Wiadomości bieżące i rozmaitości*. „Biblioteka Warszawska” 1869, T. 2, s. 352.

⁵² K.W. WÓJCICKI: *Bibliografia Polska, 120000 druków. Część 1. Stulecie XIX. Katalog 50000 druków polskich lub Polski dotyczących od r. 1800, ułożony abecadłowo według autorów i przedmiotów, z wyrażeniem dzieł księgarskich, przez K. Estreichera. Wydanie Towarzystwa naukowego krakowskiego, staraniem Komisji bibliograficznej. Kraków. W drukarni Uniwersytetu Jagiellońskiego 1870 (w wielkiej 8-ce)*. „Biblioteka Warszawska 1872, T. 4, s. 495–499.

Materiał rósł ciągle. Nabrałem przekonania, że po tylu latach pracy jeszcze wiele zostaje do zrobienia, i że zawsze będziemy w połowie drogi, jeżeli wszyscy bibliotekarze wszystkich bibliotek nie dostarczą pomocy”⁵³. Pierwsze uzupełnienie spisu Estreichera w obrębie starych druków ukazało się już w 1878 roku, a więc w czasie, kiedy Karol Estreicher niemal dopiero rozpoczynał wydawanie „Bibliografii Polskiej”. Autorem spisu był ksiądz – profesor Seminarium w Płocku Antoni Brykczyński, który przy pomocy Wincentego Petrykowskiego porównał zestawienie Estreichera *Bibliografia XV–XVII stulecia w układzie chronologicznym, wydany w 1875 roku. Obejmuje około 7200 druków* (tzw. „Mały Estreicher”) z zasobem biblioteki Seminarium Duchownego w Płocku. Znalaziono zaledwie 4 polonica z XVI wieku nieobjęte dziełem Estreichera, a wiadomość o tym zamieściła „Biblioteka Warszawska” w 1878 roku w artykule pt. *Druki polskie XVI wieku nieobjęte bibliografią p. K. Estreichera w bibliotece Seminarium w Płocku*⁵⁴.

Prezentowany wycinek dorobku Karola Estreichera pozwala zauważyć, iż zamieszczał on swoje prace na łamach „Biblioteki Warszawskiej” w latach 1861–1862 oraz 1865–1868. Publikacje ukazują rozległe zainteresowania tego autora jako historyka literatury, krytyka literackiego, badacza historii druckarstwa polskiego, ale przede wszystkim bibliografa. Bibliografii Estreicher nie traktował jednak w sposób odizolowany od innych dziedzin wiedzy. Zarówno jego artykuły, jak i recenzje prac świadczą o tym, iż naukę o literaturze opierał na materiale dostarczonym przez bibliografię, która rejestruje i opisuje fakty piśmiennicze, utrwała ich autorstwo, miejsce i czas.

„Biblioteka Warszawska” odegrała istotną rolę w propagowaniu twórczości Karola Estreichera. Na łamach periodyku zamieszczono jedne z najważniejszych jego publikacji, zwłaszcza rozprawę doktorską oraz artykuły dotyczące teoretycznych aspektów bibliografii oraz nauki o książce.

⁵³ K. ESTREICHER: *Bibliografia polska XV–XVI stulecia. Zestawienie chronologiczne 7200 druków w kształcie rejestru do Bibliografii, tudzież spis abecedłowy tych dzieł, które dochowały się w bibliotekach polskich*. Kraków: UJ, 1875, s. V.

⁵⁴ *Druki polskie XVI wieku nieobjęte bibliografią p. K. Estreichera w bibliotece Seminarium w Płocku przez A. Brykczyńskiego (z Płocka)*. „Biblioteka Warszawska” 1878, T. 4, s. 255–260.